

1

Bakom planket döljer sig en idyll. Men vägen hit var lång, dyr och ganska krånglig.

SÅ RÄDDAS EN SÖDERKÅK

I Vita bergens kulturkvarter i Stockholm finns fortfarande 1700-talsbebyggelse bevarad, ägd av staden och uthyrd som bostäder eller lokaler.

Under ett par år har ett av husen restaurerats, varsamt och grundligt. Följ med och se hur det gick till!

TEXT SOFIA MEURK OCH NELLA BERGSTRÖM
FOTO PER MYREHED OCH SOFIA MEURK

Den flagnande färgen ger ett bedagat intryck, men virket är friskt och av god kvalitet.

Alla besökare till Sofia kyrka passerar det lilla huset, som nu är noggrant restaurerat.

På Mäster Pers gränd 1, bara några meter från den mäktiga Sofia kyrka, bodde fram till 2010 en man vid namn Kurt Sundberg i ett hus med bara torrass på den lilla tomten och inget rinnande vatten. Fram till 1998 var även alla grannhusen omoderna, med vatten i gemensam brunn och egna dass.

Kurt Sundberg ville inte att huset moderniserades. En renovering hade inneburit evakuering under längre tid och att hyran efteråt hade blivit högre. Han kunde lika gärna fortsätta hämta vatten i hink några hus bort, året om, och gå på torrass i stället för vanlig toalett.

Huset renoverades därför inte, men när Kurt Sundberg flyttade ut under hösten 2010 på grund av hög ålder valde ägaren Stadsholmen, ett kommunalt bostadsbolag specialiserat på kulturhistoriskt intressanta hus, att restaurera huset och ge det lite modernare standard.

HUSET ÄR BYGGT i början av 1700-talet. Enkla trähus stod då på det kala berget och nedanför låg gårdar och odlingar. Ägare var stadstjänstemän med enklare yrken, som sillpackare och brandvaktmästare. Trångboddheten var utbredd och man hade många inneboende.

Dagens planlösning finns dokumenterad från 1790-talet. Bredvid köket finns en liten kammare i sydost med en nätt, vacker kakelugn med rokoko- och sengustavianska kakel. På bottenvåningen ligger ytterligare två rum, alla grupperade kring murstocken. På äldre planer är en dörröppning markerad mellan kammaren och det nordöstra rummet som också har en kakelugn. Man kunde alltså gå runt genom alla rum

tidigare. Intill det nordöstra rummet ligger farstun men dörren mellan rum och farstu är igensatt sedan flera decennier. Här finns den något gistna trappan till en stor råvind öppen upp tillnock. I ena änden, ovanför köket, har det varit två små uthyrningsrum men det var åtskilliga år sedan någon bodde i dem.

Utbyggnaden med vindstrappan tillkom på 1880-talet och entréns förstuga byggdes tio år senare. Fönster- och dörrbeslag, liksom foder, är mestadels från 1700-talet medan flertalet fönsterbågar är från 1800-talet. Exteriört är 1900-talet tydligt främst på takets plåtskoningar, skorstenskrön, häng- och stuprännor, taktegel på förstugorna och fönsterluckorna i norr.

1903 BLEV STADEN ÄGARE till huset. Familjen Sundberg flyttade in 1928 och förvandlade successivt den hittills karga tomten till en grönskande oas. Tomtytan är betydligt mindre än under tidigare sekel men familjen anlade rabatter, gångar, häckar och en berså som bildade en helt privat sfär intill Sofia kyrka.

Sedan Kurt Sundberg flyttat ut stod huset tomt en tid. Projektledare Ulrika Bask från ägaren Stadsholmen visade huset en dag i maj 2011, och det var en upplevelse att gå runt i rummen och föreställa sig hur någon kunnat bo här till helt nyligen. En liten farstu leder in till köket där det står en vedspis rakt fram. Intill på den gamla zinkbänken, klädd med folie för att blänka som en diskbänk, står bänkspisens med ugn. Två platsbyggda skåp finns för porslin och matvaror. Det är allt.

Nyupptaget smalt dörrhål som tidigare var dolt och en ockragul, rund kakelugn från tidigt 1900-tal. I rummet innanför har det tidiga 1800-talets schablonmåleri rekonstruerats.

BLÅKLASSNING – VAD ÄR DET?

Huset på Mäster Pers gränd är blåmarkerat på kartan över den kulturhistoriska klassificeringen av Stockholms innerstad som Stockholms stadsmuseum ansvarar för. Blått är den högsta klassen och står för "fastighet med bebyggelse vars kulturhistoriska värde motsvarar fordringarna för byggnadsminnen i kulturminneslagen". Näst högst är grönt och därefter gult. Klassificeringen är ett av de underlag som används dagligen inom kommunens förvaltningar i samband med detaljplanering och bygglovsärenden.

Trädgården anlades på 1920-talet och har än i dag rödfärgade brädkanter.

Som ett första steg i arbetet med att modernisera huset beställde Stadsholmen en kulturhistorisk inventering av Stockholms stadsmuseum. Den visar hur gammalt huset är, vilka ombyggnader som gjorts, vilka som bott här och vad av den fasta inredningen som kommer från vilken tid. Den är ett viktigt dokument inför nästa steg – den konkreta undersökningen av huset. Det är utifrån resultaten av inventeringen och platsundersökningen som beslut kan tas.

NÄR Huset undersöktes grundligt upptäcktes ganska stora skador. Sverker Sihlberg på Reinhold G. Ebbalund AB, specialist på gamla hus, anlätades för arbetet med att restaurera huset. Han berättar:

–Huset är byggt direkt på hälleberget och för att slippa vatten som rann under huset högg man rännor i berget där

FEM TIPS TILL DIG SOM SKA **RENOVERA** OCH **MODERNISERA** ETT **ÄLDRE HUS**

- Leta i arkiv och litteratur efter fakta om fastigheten. Äldre kartor är bra underlag
- Hör efter med länsmuseum och/eller stadsmuseum om de har gjort någon inventering
- Var flexibel när renoveringsarbetet sätter i gång. Hittills dolda fönster-/dörröppningar, tapetrester, färgsättningar, märken i golv efter tidigare skåp och väggar kan revidera de första planerna.
- Se upptäckterna som inspiration för kommande beslut!
- Skapa funktioner som passar dagens krav, men inte på bekostnad av tidigare årsringar. Lägg till dagens önskemål med respekt för gårdagens tankar.

vatten kunde passera. Men när Sofia kyrka byggdes intill husen vid sekelskiftet 1900 forslade man hit tusentals ton jord och anlade en park kring kyrkan. Sedan har jorden runnit ner mot huset och timmerstockarna har farit illa av fukten. Det var ganska grava skador.

Utmed hela östersidan schaktades jorden bort och de fem understa stockvarven timmer fick bytas i gavlar, en långsida och delar av innerväggar.

–Sedan gällde det att få bort vattnet och jorden som kommer rinnande. Vi valde att använda samma metod som på 1700-talet – vi sågade rännorna i berget ännu lite djupare så leds vattnet bort. Därpå grävde vi bort en del av jorden i trädgården så att nivån sänktes, och så byggde vi murar som håller framtida jord borta från huset.

FASADEN OCH FÖNSTREN demonterades. Panelen utmed söderfasaden plockades ner och blottade torven som isolerat mot timmerväggen. På marken var det mycket vatten och när golven lyftes i rummen bekräftades misstankarna om rötskador orsakade av långvarig fukt. I kammaren låg ett betonggolv från tidigt 1930-tal och ovanpå det ett lager gullfiber med plast över, förmodligen från 1960-talet. Det ruttna golvet togs bort och på ena väggen hittades hussvamp som saneras.

När vattnet var bortlett, hussvampen sanerad och timret bytt kunde man börja återställa ytskikten. Så mycket som möjligt återanvändes, till exempel paneler och fönster skrapades, kittades och målades.

Kurt Sundberg hade i alla år använt den lilla tillbyggda förstugan som vaskrum, där tvättade han sig i en balja året om. Nu valde projektgruppen att göra samma utrymme till

FÖRE Vy från farstun. En enkel bänkspis är det moderna inslaget. På golvet turkos linoleummatta. Vedspisen är en Husqvarna från 1930-talet.

EFTER Köket fick ny linoleummatta. Vedspisen renoverades och kompletterar den nya smala köksspis. Masonit på väggarna och rostfri plåt minner om den senaste renoveringen på 1950-talet.

Vacker bevarad kakelugn med inslag från rokoko, gustaviansk tid och Karljohan, hopplockad av delar från elva olika ugnar. Stenfundamentet vittnar om att här tidigare stått en murad spis.

Ny platsbyggd köksinredning, linoljefärgsmålade snickerier, rostfri bänksplåt och stänkskydd i plåt.

Till vänster: Dörren med kammarlås fanns på vinden.

Originaltapet från 1910-talet som hittades hos Handtryckta tapeter. Strömbrytare och eluttag i äldre stil.

ett minimalt kaklat duschrum med toalett och handfat. På så vis blev ingreppen så små som möjligt.

När det var dags för inredning samrådde Sverker och Stadsholmens projektledare Ulrika Bask med Elisabeth Wannberg på Stockholms stadsmuseum kring vilken epok man skulle satsa på.

I KÖKET FANNS MÅNGA DRAG av 1950-tal, så där valde man att satsa på den tiden. Masoniten på väggarna behölls och målades om med linoljefärg i ljus kulör. Köksskåp och arbetsbänkar med dagens standardhöjd platsbyggdes. Golvet fick mörkbrun linoleummatta och snickerierna målades i ljusgrå linoljefärg. Två gamla köksskåp fanns kvar. Det ena togs bort, men dörren återanvändes som dörr till den nya toaletten, och det andra flyttades till kammaren där det stått enligt en inventering som gjordes här på 1930-talet.

Övriga huset fick mer av tidig 1900-talsstil och alla golv fick bli skurgolv. I kammaren hade man under arbetets gång hittat rester av schablonmålningar från tidigt 1800-tal. De återskapades nu, medan salen fick originaltapeter från 1910, inköpta på Handtryckta tapeter på Långholmen. Till det lilla sovrummet valde man en ljus tapet från Lim & Handtryck. De två kakelugnar som fanns i huset kompletterades med en rund vit från förra sekelskiftet och vedspisen i köket rustades upp.

Dasset från 1960-talet revs för att ge plats åt en byggnad med tvättstuga och toalett för hyresgästerna i ateljeerna tvärs över gatan. Också i trädgården har man lagt ner massor av engagemang med återskapade rabatter, ny stenläggning, murar och plank.

–Alla som går till Sofia kyrka eller i parken passerar precis utanför det här huset, berättar Sverker. Det är viktigt att trädgården ser fin och inte så vildvuxen ut.

Nu väntar huset på att hyras ut till någon i Stockholms bostadskö. Förr var Stadsholmens kulturhus förbehålla kulturarbetare men numera kan även ”vanligt folk” få tag i ett hyreskontrakt. Dock är den genomsnittliga kötiden 25 år.

Den som flyttar in på Mäster Pers gränd får finna sig i att ha lågt i tak och viss lutning på golven. Renoveringen tar större hänsyn till huset än till dagens krav på hur en bostad ska vara utformad. Möjligen är det just det som kommer att göra den här bostaden hett eftertraktad. Förmodligen obegripligt för Kurt Sundberg – den sista som bodde i en söderkåk med standard från ett svunnet Stockholm. ♦

MER OM VITA BERGEN

1736 bestämdes att inga trähus fick byggas i staden, på grund av brandrisken, men för de fattiga kvarteren på Söders höjder gjordes undantag. Här var misären total, i slutet av 1800-talet var det Stockholms fattigaste område. Uppåt tio personer kunde bo i ett enda rum, hygien var usel och kölden påtaglig.

Namnet Hvita Bergen finns första gången på en karta daterad 1819 och kommer sannolikt av att berggrunden är ljus här. Fram till 1800-talets slut var området lantligt med odlingar, gårdar och väderkvarnar.

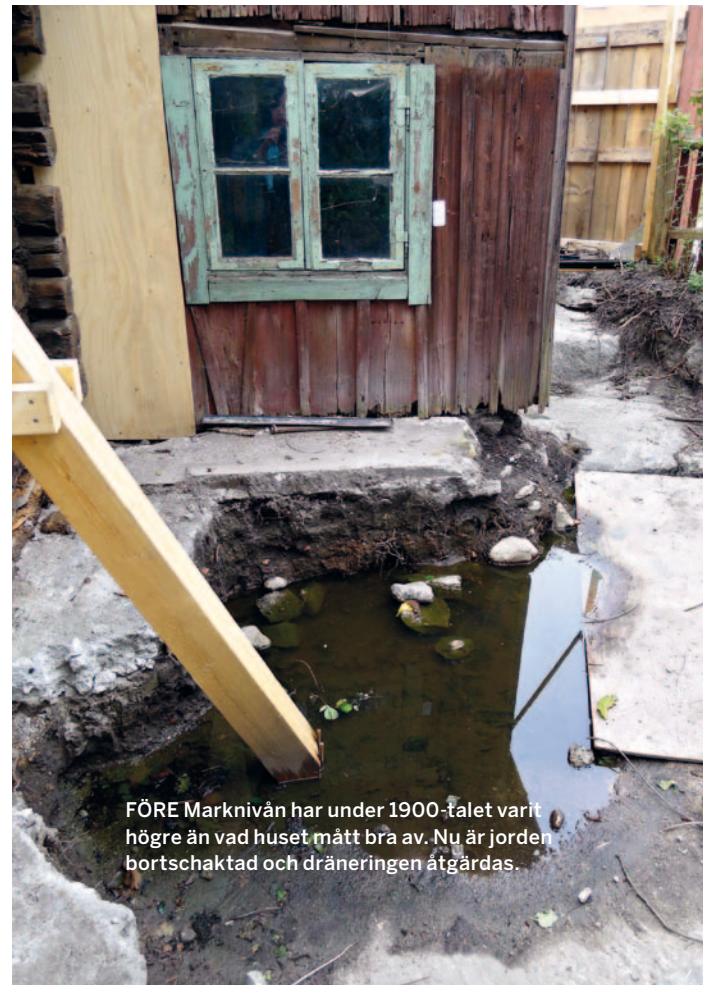
Bebyggelsen utmed Mäster Pers gränd skulle rivas kring förra sekelskiftet. Men 1956 beslutades att spara området som kulturresevat. Runt kvarteren anlades Vitabergsparken. I Flera av Per-Anders Fogelströms romaner, till exempel Vita bergens barn, och August Strindbergs Röda rummet utspelar sig delvis i den här delen av Stockholm.

Innanför pardörren finns en liten förstuga och till vänster ligger det nya badrummet.

Alla hängrännor och stuprör har skarpa vinklar, vilket är kulturhistoriskt korrekt på ett gammalt hus.

FÖRE Marknivån har under 1900-talet varit högre än vad huset mätt bra av. Nu är jorden bortschaktad och dräneringen åtgärdas.

Berget har rännor för vattenavrinning som bär tydliga spår av att vara huggna.

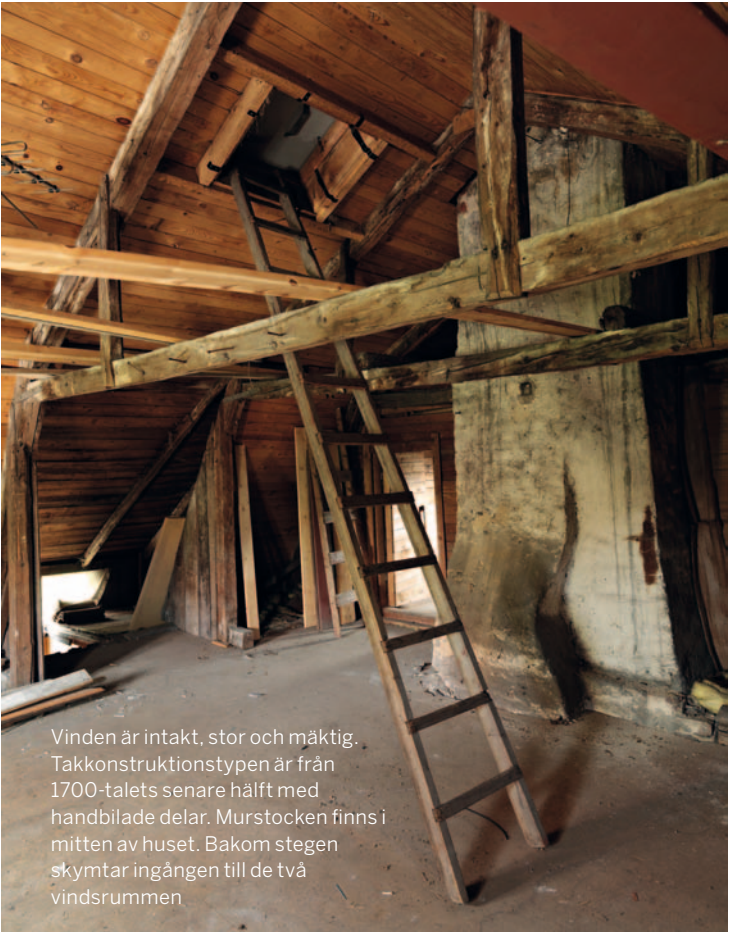
FÖRE Frilagd södervägg med blottad husmossa som använts som isolering under träpanelen.

FÖRE En infälld liten glastruta i dörren till kammaren intill köket. Dörren från 1700-talets första hälft är av halvfransk typ med utanpåliggande fyllningar.

FÖRE I kammaren hittades rester av schablonmåleri under tapetlagren intill en igensatt dörröppning.

Vinden är intakt, stor och mäktig. Takkonstruktionstypen är från 1700-talets senare hälft med handbilade delar. Murstocken finns i mitten av huset. Bakom stegen skimtar ingången till de två vindsrummen

FEM FRÅGOR TILL **ULRIKA BASK**,
PROJEKTLEDARE FÖR RENOVERINGEN:

Hur tänker förvaltaren Stadsholmen kring renovering av kulturhus? Arbetar ni med byggnadsvård generellt?

–På 1970-talet, när de här husen stod inför rivning och vi i stället fick ta över dem och ”sanera”, som det hette då, gick vi rätt hårdhänt fram. Lägenheter slogs ihop eller delades då tre rum och kök var standard. Många kök revs ut och badrum byggdes på ett rätt okänsligt sätt. Men ganska mycket finns kvar ändå, av snickerier, kakelugnar och takmålningar. I dag är vi mycket mer varsamma, nästan ortodoxa. Vi använder till exempel alltid linoljefärg.

Hur mycket har renoveringen kostat?

–Nästan tre miljoner, varav 800 000 gick till upprustning av trädgården och ett nytt uthus. Det är mycket pengar, men det är vårt uppdrag att förvalta de här unika husen.

Vem får hyra huset?

–Det vet vi inte än, men det blir någon i den kommunala bostadskön. Det lär krävas ungefär 25-30 års kötid för att komma ifråga. Den med längst kötid som anmäler intresse får hyra huset, bara den kan betala hyran.

Vad blir det för hyra?

–Det är inte heller fastslaget än, men kallhyran hamnar nog mellan 7 000 och 10 000 kronor.

Är ni nöjda med renoveringen?

–Ja, det har blivit jättefint! Vi är till och med nominerade till Stockholms hembygdsförenings byggnadspris för arbetet med det här huset.

FÖRE Ljusmålad bröstning av masonit och en 1960-talstapet som föreställer mur i förband. Dörrfodret är snett i överkant – en anpassning till en timmerstomme som satt sig.

FÖRE Torrdasset i ena hörnet av den lilla tomten. Självklart sitter kungafamiljen på väggen!

Ett minimalt badrum inreddes i den lilla förstugan. Helkaklat, klinkers på golvet och enkel fläkt som drar ut fukten.